



Оксана Андрейченко

ВИБОРИ ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВЖДИ... (метафора на позначення поняття «вибори» у мові сучасних ЗМІ)

Когнітивна теорія метафори активно увійшла в лінгвістику після виходу в світ праці Дж. Лакоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо». У цій монографії метафора представлена як основна когнітивна операція, як спосіб пізнання й рубрикації світу: «метафора не обмежується лише однією сферою мови, тобто сферою слів: самі процеси мислення людини значною мірою метафоричні. Саме це ми маємо на увазі, коли говоримо, що поняттєва система людини впорядковується й визначається метафорично» [1: 389-390].

Розвиток цієї теорії на матеріалі політичних текстів отримав продовження у працях А. М. Баранова, Ю. М. Караулова, І. М. Кобозєвої, О. П. Чудінова, І. О. Філатенко, О. М. Чадюк, Х. П. Дацишин та ін.

Важливим постулатом сучасної когнітивної лінгвістики є дискурсивний підхід до вивчення мовних фактів. Метафори, які функціонують у мові, мають розглядатися в дискурсі, у тісній взаємодії з умовами їх виникнення й формування, з урахуванням авторських, прагматичних настанов. Оскільки система метафоричних моделей – це важлива частина національної мовної картини світу, національної ментальності, важливо виявити в кожній мові продуктивні й актуальні метафоричні моделі, зокрема розкрити специфіку політичної метафори.

Під концептуальною (когнітивною) метафорою розуміємо осмислення одного концепту через перенесення певного комплексу знань у тематично інший текст. За функціональними критеріями метафору в політичному дискурсі розглядають як спосіб мислення та пізнання дійсності. Метафора дає назву абстрактним поняттям.

Метафорична модель – це реалізована або та, що складається у свідомості мовців, схема зв'язку між поняттєвими сферами, яку можна подати у вигляді формули: «*A – це B*», пор.: «*Політичні реалії – хвороба*»; «*Політична система – механізм*» тощо. У бінарній метафоричній моделі розрізняємо ментальні *сферу-джерело* і *сферу-мету*. Ментальна сфера-джерело слугує для утворення продуктивних метафоричних моделей за допомогою фреймово-слотових операцій. Фрейм – це опис стереотипної ситуації або об'єкта. Зазвичай система фреймів розгортається в когнітивні динамічні сценарії, які відображають уявлення про типову модель метафори.

Фрейми складаються зі слотів – елементів ситуацій, певного типу інформації, релевантної для фрагмента описуваної дійсності.

У текстах політичного дискурсу побутують різноманітні метафоричні моделі, які образно відтворюють сучасні політичні реалії, зокрема ситуацію виборів. Використовуючи у текстах метафоричну модель замість прямої номінації, автор має на меті спрямувати думку читача у заданому напрямку, робить спробу нав'язати свою систему оцінок і поглядів.

Сучасний політичний дискурс багатий на політичні метафори, які образно характеризують політичних діячів, їхні погляди, дії.

Щоразу, інтерпретуючи, сприймаючи метафору, адресат звертається до певного перетину поняттєвих сфер, з якими пов'язані усталені асоціації. Тобто метафорична модель характеризується прагматичною потенцією, усталеною оцінкою, закріпленою в національній свідомості. Наприклад, усвідомлення політичної дійсності як театру оцінюється негативно.

Досліджуючи сфери-джерела концептуального поля «вибори», спостерігаємо, що найчастіше боротьба за електорат виявляється в семантичних категоріях 'гра', 'спорт', 'війна'. Розглянемо особливості використання метафоричних моделей у політичному дискурсі зі сферою-метою «вибори».

Вибори – це гра

У текстах політичних дискусій використовуються метафоричні моделі «вибори – це театр», «вибори – це гра». Більшість із названих метафор мають негативний характер, прагматичний потенціал яких спрямований на зображення негативних сторін виборчої кампанії. Прагматичний потенціал метафоричної моделі «*вибори – театр*» реалізується за рахунок закріпленої за моделлю оцінки: виборча кампанія – це театральне дійство, де тільки імітується життя.

Як певний різновид видовищ називають *спектакль, комедія, драма, балет* тощо, пор.: *Громадянам країни цікаво, чим закінчився перший акт вистави під назвою «Політичні перегони»* (УК); *Чи не здається вам, що стеля в нашій хаті опускається? Що дихати киснем стає все важче, що країна погрузається в шоу, водевілі* (ВЗ).

У такій моделі кожному суб'єктові політичної дійсності відведена своя роль. Політичні актори виконують арії, підспівують. У театрі є свої *прими, солісти*, одні актори *грають головні ролі*, іншим відведено роль *масових сцен, статистів* тощо, пор.: *... то їм у цьому виборчому процесі наразі відведено роль масовки, на фоні якої справжні актори добиваються жаданої головної ролі* (КС); *Яка є надто потужною політичною силою, щоб бути «підтанцьовкою» якоїсь політсили* (ЛГ).

Політичні актори можуть виступати *соло*, однак часто, з волі журналістів, вони об'єднуються в *квартети, тріо, хори*, пор.: *Сольну політичну кар'єру Володимир Литвин розпочав сім років тому* (Т).

Показовою для виборчого дискурсу є концептуальна сфера-джерело «цирк». Тут політичні події подаються як *цирк, циркова вистава, клоунада*, а політичних суб'єктів – як *клоунів*, електорат – це *глядачі, які уже не купуються на ефектні трюки*, пор.: *Політична клоунада таки дала свої результати – рейтинги всіх політичних сил різко знизилися* (Т); *Країна змінилася, електорат вже не купується на ефектні трюки* (СВ).

Отже, метафорична модель зі сферою-джерелом «театр» часто допомагає журналістам знайти потрібне метафоричне позначення для ситуації виборів, оскільки концептуальна сфера «театр» як вихідна для творення метафори є достатньо структурованою й добре відомою більшості носіїв мови.

З погляду сучасної когнітивної лінгвістики внутрішня структура концепту становить модель, вузли якої пов'язані між собою різноманітними відношеннями. Так, для концепту «гра» релевантними є такі вузли: а) дитяча гра, забава; б) ігри дорослих; в) сценічна гра; г) гра на музичному інструменті. Матеріал засвідчує, що для метафоричної моделі «вибори – гра» характерним є другий вузол, тобто заняття, зумовлене певними правилами й спрямоване на розвагу, напр.: *Політичні еліти загралися в тактичні ігри перед виборами* (КС); *Головним політичним гравцем цього року і надалі буде сам Президент* (УМ); *Гратися у вибори або боротися з владою – це питання має вирішити і партія Мороза, і блок Тимошенко* (КС).

До ігор дорослих належить метафорична модель «вибори – азартна гра», пор.: *Програми цих партій багато в чому схожі між собою і не можуть бути основним козирем у їхній передвиборній боротьбі* (Д); *Єдина міні-інтрига – кого підтримає Ющенко і чи зможе президент змішати карти фаворитам* (УП); *Чим ближче до виборів, тим енергійніше починає крутитися мовна «рулетка»* (Д). Значно рідше виборча кампанія моделюється як інтелектуальна гра, пор.: *Як мудрий політик, мудра жінка, Тимошенко зробила хід королевою в потрібний час* (КС); *Найважливіше запитання: чи буде змінено стратегію українського гамбіту? А це залежить від підсумків президентських перегонів* (ЛГ).

Вибори – спортивні змагання

Оскільки для виборчої кампанії, як і для спорту, характерні вектори суперництва, безкомпромісності, вибори в журналістів асоціюються із спортивними перегонами. Для виборів характерний поділ на «своїх» та «чужих», переможців змагань та аутсайдерів, безпосередніх учасників змагання та вболівальників тощо. Зазвичай вибори метафорично інтерпретуються як змагання на швидкість, на подолання певної дистанції тощо, пор.: *Доречно коротко нагадати читачам основні правила виборчих перегонів* (ДУ); *Революційну естафету доберуть саме ті, хто отримав кредит довіри народу на Майдані* (ГУ); *До кінця ще далеко. Марафон «вибори – 2004» триває* (УК).

Іноді боротьба за голоси виборців метафорично пов'язується з тими видами спортивних змагань, які в Україні найпопулярніші.

Насамперед це футбол та бокс, пор.: *Литвин віддав нас Ющенко* (УМ); *Ще одним активним гравцем на передвиборчому полі (принаймні в інформаційному просторі) буде Олег Тягнибок* (Т); *Для Тігіпка нинішня виборча кампанія – шанс повернутися до вищої політичної ліги* (ДзТ); *Другий раунд виборів* (УК). Актуальними також є й інші види спорту, зокрема плавання, біг тощо, пор.: *Дві головні партії країни вже довго змагаються у синхронному плаванні* (УМ); *Адже у списках до Верховної Ради мають шанс пройти політичні важковаговики* (КС).

Для дискурсу політичних виборів, як і для сфери-джерела «спорт», показовими є фаворити, під час кампанії – лідери й аутсайтери, переможці й переможені, пор.: *Розрахунок Сергія Леонідовича в нинішній виборчій кампанії може бути такий: максимально капіталізувати власний бренд і вчасно запропонувати його фаворитові перегонів* (Т).

Вибори – війна

Метафорична модель «вибори – війна» постає з конкретного осмислення фреймів «баталія», «бій», «боротьба», «зброя», пор.: *Президент України закликав політичну еліту переступити через передвиборчі баталії і продемонструвати, що в країні є більш високі цінності* (КС).

Часто партія, що йде на вибори, образно представляється як армія, у складі якої є генерали, офіцери, бійці, об'єднані в полки, загони тощо. Мілітарна метафора одночасно фіксує схожість між військовою та виборчою кампаніями, суттєво зближує їх, визначає стратегію і тактику передвиборчої боротьби, пор.: *У парламентських виборах візьме участь ціла дивізія людей* (КС); *За словами керівника українського парламенту, розпочинається широким фронтом передвиборча президентська кампанія, ставки в якій надзвичайно високі* (УК).

Вибори – природа

Природа здавна слугує людині свого роду моделлю, за якою пізнається політична реальність, створюється мовна картина політичного світу. Для виборчого дискурсу характерними є сфери-джерела «світ тварин», «світ рослин», «нежива природа», з яких обираються певні стереотипи, за якими мовці мають змогу проводити паралелі між політичною дійсністю (виборами)

і світом природи, напр.: *Найсмішніше ж буде, коли жоден із цих **павуків** у банці, котрі змагаються за право виборювати звання наступника, діючого гаранта не влаштують* (УМ); *Ці **політичні страуси** заплющують очі й не хочуть знати, що буде не якимось, а так, як і завжди* (ДзТ); *Міграція між **політичними таборами** триватиме постійно* (УС); *Першими не витримали нерви в активістів ВО «Свободи», які **пробудилися з міжвиборчого сну*** (Т); *Останній великий «**вилов**» **політичних перебіжчиків** приніс мутний прибій після президентських перегонів 2004 року* (Т); *Кандидатський **дендрарій*** (Д); *Електоральна «**засуха**»* (ЛГ).

Спостереження за метафорами, які функціонують у сучасних газетах, виявляє взаємозв'язок між політичною подією, її сприйняттям у національній свідомості та відповідною системою образних висловів. Метафоричні моделі використовуються як засіб маніпулювання свідомістю читачів.

Сучасний політичний виборчий дискурс журналісти оцінюють в негативному плані, використовуючи метафори «*війна*», «*театр*», «*гра*», «*спорт*», «*світ тварин*», наголошуючи на агресивності подій, що відбуваються. Через семантичну структуру таких метафор автори газетних матеріалів досягають іронічного звучання тексту, в якому висловлюють зневажливе ставлення до політичної події чи особи.

1. *Лакофф Дж., Джонсон М.* Метафори, котрими ми живем // Теорія метафори: Сборник. – М., 1990.

ВЗ – Високий замок
 ГУ – Голос України
 Д – День
 ДзТ – Дзеркало тижня
 КС – Кримська світлиця
 ЛГ – Львівська газета
 МУ – Молодь України
 СВ – Сільські вісті
 СП – Слово Просвіти
 Т – Тиждень
 УК – Урядовий кур'єр
 УМ – Україна молода
 УС – Українське слово